

Dr hab. Dariusz Filar
Emerytowany profesor UG

17.02.22 DZIEKAN
Kolegium Analiz Ekonomicznych

dr hab. Beata Czarnicka-Chrochol, prof. SGH

RECENZJA
rozprawy doktorskiej mgr Kamila Pruchnika zatytułowanej
„ANALIZA PRZYCZYŃ CZĘSTEGO WYSTĘPOWANIA KRYZYSÓW BANKOWYCH.
BADANIA EMPIRYCZNE A TEORIA”

Przekazana do recenzowania rozprawa doktorska powstała w ramach projektu „Zagadki kryzysów finansowych”, który finansowany był grantem Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a realizowany przez Katedrę Międzynarodowych Studiów Porównawczych (Kolegium Analiz Ekonomicznych) w Szkole Głównej Handlowej. Obszar badawczy, nad którym w ramach projektu skupił uwagę Doktorant, stanowiły kryzysy bankowe i temu rodzajowi kryzysów finansowych – ze szczególnym uwzględnieniem częstotliwości ich występowania w różnych krajach – poświęcona została rozprawa.

Za istotę obszernej rozprawy (360 stron tekstu podstawowego, 22 strony załączników i 39 stron obejmującej 459 pozycji bibliografii) można uznać konfrontację (rozumianą jako zestawienie ze sobą, porównanie, komparację) rozległych badań empirycznych poświęconych kryzysom bankowym z próbami teoretycznego wyjaśnienia tego zjawiska. Należy podkreślić, że przedstawione badania empiryczne zarówno odnosiły się do sytuacji ostatnich lat, jak i głęboko wkraczały w historię gospodarczą. A także, że znalazły się wśród nich badania nie tylko przeprowadzone przez różnych autorów i odnotowane w literaturze, lecz do pewnego stopnia również badania zrealizowane przez samego Doktoranta (zbudowanie bazy danych).

Cechą charakterystyczną w podejściu Doktoranta do konstrukcji przeprowadzonego wywodu jest to, że na jego początku nie zostały postawione hipotezy, które następnie miałyby być poddane weryfikacji, ale pytania badawcze, na które mają być znalezione odpowiedzi. Doktorant nie buduje wyprzedzająco założeń, ale nastawia się na spotkanie z materiałem teoretycznym i obserwacyjnym, którego naturę chciałby zidentyfikować i objaśnić. Jako główne zadanie stawia przed sobą analizę dostępnych opracowań, z której mają wyłonić się poszukiwane wyniki. W rozprawie, dla której zasadnicze znaczenie mają w równym stopniu ogłoszone teorie i przeprowadzone badania empiryczne, podejście takie wydaje się uzasadnione.

Rozprawę otwiera bardzo obszerny wstęp (24 strony), który przychodzi traktować nie tylko jako przewodnik po treści rozprawy, lecz również jako swoiste uporządkowanie przedpola do rozważań. Obok pogłębionego przedstawienia przesłanek podjęcia tematu i zaprezentowania pytań badawczych, poprzez których rozpracowanie ma być osiągnięty cel badania, pojawia się tutaj także doprecyzowanie ram, w których zostanie zamknięta definicja kryzysu bankowego (rozważania nad samą definicją – osadzoną w tych właśnie ramach – mają miejsce później, po części w rozdziale pierwszym, a przede wszystkim w

rozdziale drugim). Towarzyszy temu zasygnalizowanie problemów, jakie powstają przy tłumaczeniu na język polski określeń występujących w literaturze światowej – przede wszystkim anglojęzycznych. Ten wątek zakończony jest odesłaniem do załącznika 1 do rozprawy, który zawiera spis przyjętych tłumaczeń. Po tym następuje prezentacja schematu rozprawy, w której wskazano relację między pytaniami badawczymi i dedykowanymi im rozdziałami, a cały wstęp zakończony jest przeglądem wykorzystanych metod badawczych (analizy literatury przedmiotu, badań ilościowych i analizy porównawcze).¹

Struktura obszernego wstępu skłania recenzenta do sformułowania pewnej uwagi redakcyjnej. Fragment zatytułowany „Podstawowe kwestie definicyjne oraz uwagi językowe” (s.21-30) rozbija ciągłość wywodu oddzielając sformułowanie pytań badawczych od ich osadzenia w poszczególnych rozdziałach (co dokonane zostało we fragmencie zatytułowanym „Schemat rozprawy” zaczynającym się na s.30). Ponieważ rozdział 1 jest w odróżnieniu od wstępu stosunkowo krótki (10 stron) i dopiero w nim kwestia definicji kryzysów bankowych pojawia się w sposób bezpośredni (poprzez porównanie definicji przyjętych przez Calomirisa i Habera oraz Singera i Copelovitcha), wydaje się, że można było go poprzedzić równie krótkim rozdziałem zbudowanym właśnie z materiału ze stron 21-30. Spis zawarty w załączniku 1 mógłby wówczas zostać włączony do takiego rozdziału i stać się jego integralną częścią, co stanowiłoby ułatwienie w lekturze rozprawy.

W rozdziale 1 Doktorant podjął zadanie zidentyfikowania w literaturze wyników badań, w których analizowano poszczególne kraje pod kątem częstotliwości występowania w nich kryzysów bankowych. Autorami takich badań okazali się wspomniani już wyżej Calomiris i Haber oraz Singer i Copelovitch. Doktorant przedstawił uzyskane przez nich wyniki – w pierwszym przypadku zbadano 117 krajów w latach 1970-2010, wśród których 20 odnotowało częste kryzysy, a 34 żadnego; w drugim przypadku próba obejmowała 31 krajów w latach 1976-2011, w których wystąpiło ponad 130 kryzysów, a jako kraje o wysokiej częstotliwości kryzysów wskazane zostały Wielka Brytania, USA, Japonia, Hiszpania i Dania, a o niskiej – Kanada, Nowa Zelandia i Australia. Niezależnie od prezentacji liczbowych wyników badań bardzo ciekawym wątkiem rozdziału 1 jest zwrócenie uwagi na odmienną w definicjach kryzysu bankowego, jakie przyświecały obu zespołom autorskim. Dla Calomirisa i Habera kryzysem bankowym był epizod, gdy w danym kraju dochodziło do systemowego kryzysu wypłacalności (krytyczny próg negatywnej wyceny banków do PKB) lub (i) systemowego kryzysu płynności (panika bankowa, ale bez kryzysu wypłacalności i konieczności interwencji państwa). Natomiast Singer i Copelovitch posługiwali się definicjami Reinharta i Rogoffa (kryzys bankowy ma miejsce, gdy panika bankowa wymusza przejęcia lub połączenia instytucji finansowych albo nawet bez paniki bankowej w połączeniach i przejęciach potrzebne jest wsparcie publiczne) oraz Laevena i Valencii (wysokie wsparcie płynnościowe ze strony banku centralnego, znaczne koszty fiskalne, nacjonalizacja banków, dodatkowe gwarancje publiczne, zamrożenie depozytów). Zwrócenie uwagi na możliwość różnorodnego definiowania kryzysu bankowego, jakie zostało dokonane w rozdziale 1,

¹ W pracy wykorzystano „metody”, a nie – jak pisze Doktorant – „metodologie” badawcze. Metodologia to nauka o metodach badania naukowego i wykładu, a nie narzędzie, które wykorzystujemy w pracy badawczej. To potknięcie terminologiczne pojawia się dosyć często w pracach doktorskich i dlatego recenzent sygnalizuje je jedynie jako przypis.

stworzyło bardzo dobry punkt wyjścia do rozdziału 2, którego pierwsza i istotna część została poświęcona usystematyzowaniu 20 różnych definicji kryzysu bankowego. Następnie na tym tle przedstawione zostało ujęcie kryzysu bankowego w takiej postaci, w jakiej pojmowany jest on w rozprawie (autorska definicja Doktoranta).

Wśród autorów definicji, które przeanalizowano na początku rozdziału 2, znaleźli się najwybitniejsi przedstawiciele badań nad zjawiskami występującymi na rynkach finansowych (między innymi Friedman, Schwartz, Fisher, Bordo, Eichengreen, Reinhart, Rogoff, Laeven, Valencia, Taylor, Minsky), a różnice między stworzonymi przez nich definicjami wykazane zostały w sposób kompleksowy i przejrzysty. Przekonująco zostało wyjaśnione, że w świetle różnych definicji to samo zdarzenie może być lub nie być potraktowane jako kryzys bankowy, a także – co nie mniej ważne – o ile nawet zgodnie zostanie uznane za kryzys, to datowanie jego początku i końca może być odmienne.

Poprzedzona tymi rozważaniami autorska definicja kryzysu bankowego została skoncentrowana wokół kwestii paniki bankowej i interwencji państwa. Przyjmując te dwa punkty odniesienia Doktorant wyodrębnił trzy rodzaje zdarzeń, które identyfikuje jako wystąpienie kryzysu bankowego:

- dochodzi do paniki bankowej, ale nie dochodzi do istotnej interwencji państwa;
- dochodzi do paniki bankowej oraz istotnej interwencji państwa;
- nie dochodzi do paniki bankowej, bo została powstrzymana przez interwencję państwa.

Definicja ta została syntetycznie przedstawiona na rys. 4 na s.64, a na s.65 Doktorant przekonująco uzasadnił jej przyjęcie w rozprawie.

Następnie rozdział 2 przynosi efekty kolejnego zadania, jakie podjął Doktorant, a którym było zbudowanie bazy danych kryzysów bankowych. Baza ta miała odegrać rolę źródła, z którego zaczerpnięta została próba badawcza. Korzystając z siedmiu istniejących i najczęściej cytowanych baz danych, które poddano rozbudowanemu procesowi przefiltrowania i scalenia, Doktorant wyodrębnił 384 kryzysy bankowe, jakie miały miejsce w 140 krajach w latach 1800-2016. To z kolei pozwoliło ostatecznie określić grupę 34 krajów o historii państwowości dłuższej niż 100 lat (a tym samym o ponad stuletniej samodzielności w kształtowaniu ustroju regulacyjno-instytucjonalnego) i liczbę 217 kryzysów, które w tych krajach wystąpiły.

W odniesieniu do powyższej próby zbadana została częstotliwość kryzysów bankowych rozumiana jako liczba lat upływających między kryzysami. Jako kraje o rzadkim występowaniu kryzysów ujęte zostały te, w których kryzys bankowy występował co 40 lat lub rzadziej, natomiast jako o częstym występowaniu kryzysów te, w których miały to miejsce co 20 lat lub mniej. W pierwszej grupie – dodatkowo podzielonej na trzy podgrupy w zależności od okresu osiągnięcia wysokiego poziomu ubankowienia – znalazły się Australia, Kanada, Grecja, Panama, Nowa Zelandia, Kolumbia, Boliwia, Urugwaj, Peru i Wenezuela. Natomiast w grupie drugiej USA, Wielka Brytania, Brazylia, Meksyk, Argentyna, Włochy, Hiszpania i Chiny.

Obok trzech głównych zagadnień, które tworzą oś rozdziału 2 : wypracowanie definicji kryzysu bankowego (1) – ustalenie próby badawczej (2) – wyodrębnienie z próby krajów rzadkiego i częstego występowania kryzysów (3), pojawiły się w nim również wątki mające charakter uzupełniającego komentarza. Wątki te to rozważania o współwystępowaniu kryzysów bankowych i recesji oraz o koincydencji krajowych kryzysów bankowych i międzynarodowych kryzysów finansowych (s.101-107 rozprawy). Zdaniem recenzenta fragment ten zasługiwał na wyraźniejsze zaakcentowanie poprzez nadanie mu postaci podrozdziału.

Rozdziały 3 i 4 poświęcone zostały próbie ustalenia możliwych przyczyn zróżnicowanej częstotliwości występowania kryzysów bankowych. Zostało to dokonane poprzez przegląd literatury i zawartych w niej teorii, przy czym rozdział 3 objął teorie związane z rynkową działalnością banków prywatnych, a rozdział 4 związane z interwencjami państwa. W takim pogrupowaniu omawianych teorii daje się zauważyć konsekwentne odzwierciedlenie podejścia do definicji kryzysu bankowego, która została wypracowana w rozdziale 2.

W rozdziale 3 dokonany przegląd literatury ma przejrzysty, dwustopniowy charakter. W pierwszym rzędzie dotyczy on prac teoretycznych, a w drugim badań empirycznych, które mogłyby dostarczyć dowodów potwierdzających poglądy teoretyczne. Na początku Doktorant wyodrębnił trzy grupy istniejących w literaturze teorii poświęconych tłumaczeniu występowania kryzysów bankowych: (1) teorie, według których mogą do nich doprowadzać losowe paniki bankowe; (2) teorie, według których mogą do nich doprowadzać negatywne wstrząsy (recesje, kryzysy walutowe, krachy giełdowe i kryzysy finansów publicznych), na które banki są wrażliwe; (3) teorie, według których mogą do nich doprowadzać same banki poprzez wywołanie boomu kredytowego. Po zaprezentowaniu każdej z grup teorii następował przegląd istniejących badań empirycznych, które nawiązywały do danego poglądu teoretycznego. Taki dwustopniowy przegląd literatury pozwolił Doktorantowi na dojście do wniosku, że liczba badań empirycznych analizujących wskazane podejścia była ograniczona (a w każdym razie ograniczoną ich liczbę udało się zidentyfikować) albo nie dawały one mocnych na nie dowodów. Tym samym teorie kryzysów bankowych związane z rynkową działalnością banków prywatnych nie zostały przyjęte jako klucz do wyjaśnienia zróżnicowanej częstotliwości występowania kryzysów. W rozprawie zostało to ujęte następująco: „Przytoczone badania empiryczne kwestionowały jednak, aby same banki prywatne doprowadzały do kryzysów bankowych. W rezultacie teorie te nie tłumaczą, dlaczego w jednych krajach do kryzysów bankowych dochodzi często, a w innych rzadko”. (s.169 rozprawy).

Rozdział 4 jest najdłuższym fragmentem rozprawy – obejmuje dokładnie 95 stron – i przychodzi go uznać za jej najistotniejszą część. Doktorant przyjął w nim podejście podobne do tego, które określiło strukturę rozdziału 3. Najpierw dokonywał prezentacji i analizy poglądów teoretycznych, a następnie zestawiał je z dostępnymi wynikami badań empirycznych. Teorie zebrane w rozdziale to te, według których do kryzysów bankowych doprowadzają interwencje państwa. Teorie te podzielone zostały na dwie zasadnicze grupy – teorii wchodzących w skład ekonomii instytucjonalnej i teorii należących do ekonomii

politycznej. W pierwszej grupie znalazły się teorie związane z tworzonymi przez państwo ramami instytucjonalnymi, a więc bankiem centralnym i prowadzoną polityką monetarną, gwarancjami państwowymi (dotyczącymi zarówno depozytów, jak i wybranych kredytów lub konkretnych banków prywatnych), a także rozwiązaniami regulacyjnymi wprowadzanymi przez państwo. W grupie drugiej umieszczono teorie uwzględniające interwencje państwa o charakterze politycznym, a więc nastawione na udostępnienie kredytu wybranym grupom obywateli w celu ograniczenia zjawiska nierówności społecznych, nastawione na przyspieszenie rozwoju giełdy, wynikające z różnorodnych związków między władzą państwową (politykami) i sektorem bankowym („gry o okazje bankowe”).

Doktorant w sposób uporządkowany i konsekwentny przeszedł wytyczoną ścieżkę analityczną, co pozwoliło mu stwierdzić, że badania empiryczne przynoszą wsparcie dla teorii z obszaru ekonomii instytucjonalnej. W określonych sytuacjach destabilizacja sektora bankowego może nastąpić w związku z działaniami interwencyjnymi państwa. Może się tak zdarzyć w wyniku ekspansywnej polityki pieniężnej i gwałtownego przejścia do polityki restrykcyjnej, w przypadku nadużywania udzielanych przez państwo gwarancji (ograniczenie odpowiedzialności właścicieli banków) i pod wpływem wprowadzonych regulacji (wnikliwie omówiona kwestia podatku bankowego). W konkluzji pojawiło się stwierdzenie, iż interwencyjne działanie państwa może skutkować w taki sposób, że „budowałoby silną wrażliwość sektora bankowego na negatywne wstrząsy oraz uniemożliwiłoby rynkową konsolidację sektora bankowego czy rynkową dywersyfikację ryzyka płynności oraz kredytowego” (s.219 rozprawy).

W odniesieniu do teorii z obszaru ekonomii politycznej i odpowiadających im badań empirycznych uzyskane wyniki cechowały się znacznym stopniem zróżnicowania. Zabrakło tym samym jednoznacznego potwierdzenia, że do wysokiej częstotliwości kryzysów bankowych przyczynia się wysoki poziom nierówności i dominacja giełdy nad sektorem bankowym. W przypadku „gier o okazje bankowe” istotną barierę empirycznej weryfikacji stanowił nietransparentny kształt zachodzących procesów.

W rozdziale 4, w grupie teorii zaliczonych przez Doktoranta do ekonomii instytucjonalnej i w kontekście regulacyjnej działalności państwa, która może być przyczyną niestabilności w sektorze bankowym, bardzo wyraziście i znacznie obszerniej niż w przypadku innych teorii została zaprezentowana nowoczesna szkoła wolnej bankowości (*The Modern Free Banking School*; prezentacja w podrozdziale 4.2.3. oraz w innych fragmentach rozdziału). Zdominowanie rozdziału 4 przez rozważania poświęcone tej szkole stanowi z punktu widzenia recenzenta pewien problem redakcyjny. Dążąc do wykazania, że regulacje państwowe obniżają siłę rynkowego nadzoru nad bankami, Doktorant przedstawił kompletną wizję bankowości, jaką stworzono w ramach *The Modern Free Banking School*, wizję alternatywną wobec rzeczywistości, jaka ukształtowała się współcześnie. Wizja ta – między innymi obejmująca całkowitą swobodę zakładania banków prywatnych i otwierania ich oddziałów, swobodę emisji bankowego pieniądza i odpowiedzialność majątkową właścicieli banków za ich zobowiązania – posiada dzisiaj niewielką szansę na realną materializację. Doktorant oczywiście dostrzega ten fakt, podobnie jak czynią to cytowani przezeń George A. Selgin i Lawrence H. White (s. 220 rozprawy). Różnica między

bankowością współczesną i jej kształtem postulowanym przez *The Modern Free Banking School* sprawiła także, że przytoczone badania empiryczne mogły się odnosić jedynie do okresów, gdy faktycznie istniały warunki dla bankowości zbliżonej do wolnej, a więc stosunkowo odległych (głównie XIX wiek, a nawet XVIII jak w przypadku Ayr Bank).

Specyfika fragmentów rozdziału 4 związanych z *The Modern Free Banking School* skłania recenzenta do sugestii, że mogłyby być one wyodrębnione jako samodzielny rozdział. Być może pojawiłaby się przy takim rozwiązaniu możliwość szerszego omówienia zagadnienia bankowego pieniądza cyfrowego, które w obecnej wersji rozdziału 4 zostało jedynie zasygnalizowane (s.220-221 rozprawy).

W rozdziale 5, który jest ostatnim rozdziałem rozprawy, Doktorant podjął próbę ustalenia cech wspólnych dla krajów, w których do kryzysów bankowych dochodziło często, i takich, w których występowały one rzadko. Próba ta została przeprowadzona w kilku krokach. Pierwszym z nich (podrozdział 5.2) było porównanie USA (gdzie kryzysy bankowe występowały stosunkowo często) i Kanady (gdzie brak było kryzysów bankowych). Szczegółowa analiza porównawcza sytuacji w obu krajach na przestrzeni wielu dziesięcioleci doprowadziła do konkluzji, że przyczynę niestabilności sektora bankowego USA stanowiły wywierane naciski polityczne oraz znaczna głębokość podejmowanych pod ich wpływem interwencji państwa, podczas gdy stabilność sektora bankowego Kanady zapewniło znacznie niższe natężenie presji politycznej i umiarkowana głębokość interwencji. USA i Kanada są krajami o długiej tradycji demokratycznej zapewniającej wysoki poziom wolności obywatelskich i gospodarczych. Natomiast drugim krokiem dokonanym w rozdziale 5 (podrozdział 5.3) było porównanie krajów o wyraźnych cechach autokracji, jakimi są Brazylia i Meksyk. Jednocześnie oba te kraje należały do często doświadczających kryzysów bankowych. W tym przypadku porównanie przybrało postać tabelarycznego zestawienia cech obu krajów, a podsumowanie tego zestawienia pojawiło się dopiero w zakończeniu rozdziału i było tyleż jednoznaczne, co lakoniczne: „Kluczowym wnioskiem była obserwacja, że w obydwu przypadkach utrzymywanie wysokiego poziomu ubankowienia oraz niskiego występowania kryzysów bankowych nie było możliwe w czasach, gdy kraj miał formę autorytarną” (s. 328 rozprawy). Za bardzo lakoniczny przychodzi także uznać trzeci krok dokonany w rozdziale 5 (podrozdział 5.4), jakim było omówienie cech krajów o rzadkim występowaniu kryzysów (przede wszystkim Australii i Nowej Zelandii).

Istotny wynik rozważań przeprowadzonych w rozprawie stanowi część zamykająca rozdział 5 (s. 322-326 rozprawy). Na podstawie dokonanych na wszystkich wcześniejszych stronach przeglądów teorii, przeanalizowanych badań empirycznych i omówionych studiów przypadków Doktorant sformułował 11 warunków, których spełnienie mogłoby zwiększyć prawdopodobieństwo zachowania stabilności sektora bankowego i tym samym uniknięcia kryzysów bankowych. Warunki te składają się na ograniczenie interwencji państwa w sektor bankowy. Można zgodzić się z Doktorantem, że ich wprowadzenie do praktyki w warunkach bankowości regulowanej jest możliwe, aczkolwiek bardzo trudne. Wynika to z faktu, że stoją one w wyraźnej sprzeczności wobec oczekiwań, jakie wobec sektora bankowego zgłaszają populistyczne nurty w polityce.

Jako recenzent rozprawę doktorską mgr Kamila Pruchnika oceniam wysoko. Doktorant wykazał się w niej bardzo dobrą orientacją w literaturze dotyczącej kryzysów bankowych – tak w wymiarze rozważań teoretycznych, jak i w zakresie badań empirycznych. Dowiódł równocześnie dojrzałej umiejętności analizowania tekstów i danych, które uczynił przedmiotem swoich badań. Na wysoką ocenę zasługuje także jego zdolność do samodzielnego formułowania wniosków o istotnym znaczeniu dla badanego obszaru finansów.

Sformułowane przez recenzenta uwagi krytyczne mają w gruncie rzeczy jedynie postać pewnych sugestii redakcyjnych. Można przy tym przyjąć, że przy tak znacznej objętości rozprawy, pewne rozwiązania w zakresie grupowania materiału z natury rzeczy musiały mieć charakter dyskusyjny.

W świetle wszystkich spostrzeżeń dokonanych wyżej recenzent z całym przekonaniem stwierdza, że rozprawa doktorska mgr Kamila Pruchnika „Analiza przyczyn częstego występowania kryzysów bankowych. Badania empiryczne a teoria” spełnia wymogi, jakie stawiane są rozprawom doktorskim w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym. Stanowi to podstawę do zwrócenia się do Rady Naukowej dyscypliny ekonomia i finanse Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie z wnioskiem o dopuszczenie do publicznej obrony tej rozprawy.

(-) *Dariusz Filar*

Gdynia, 16/02/2022